(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचे मराठी भाषांतर)

भारतीय संघ राज्य आणि इतर

विरुद्ध

शेख इस्तियाक अहमद आणि इतर

(**फौजदारी अपील क्रमांक ७१/२०२२**)

११ जानेवारी, २०२२

[**न्यायमूर्ती एल. नागेश्वर राव आणि न्यायमूर्ती बी.आर. गवई**]

कैदी प्रत्यावर्तन अधिनियम, २००३ - कलम १२, १३ (६) - शिक्षा अनुज्ञेय असल्यास केव्हा रूपांतर करण्यास परवांगी - धोकादायक औषध कायदा – कलम ३० (१) (फ) (२), ४७ (२), ५ (२) - अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ - कलम २१ (ब) – आंतरराष्ट्रीय परीषदेतील ठरावाचे करार - भारत आणि मॉरिशस यांच्यातील शिक्षा झालेल्या कैद्यांच्या हस्तांतरण विशयक करार - कलम ८ - शिक्षेची सतत अंमलबजावणी सुरु ठेवणे- मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने धोकादायक औषध कायद्यांतर्गत दोषी ठरवलेला, २६ वर्षांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा ठोठावलेला प्रतिवादी - २००३ च्या कायद्यानुसार भारतात हस्तांतरित केले - कलम १३ (६), २००३ कायद्यानुसार शिक्षा १० वर्षांपर्यंत कमी करण्यासाठी त्याचे विचारार्थ कलम २१ (ब), अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित अधिनियम, १९९४ कायदा अनुसार सादर केलेले निवेदन केंद्र सरकारने फेटाळले होते – आव्हान दिले, रिट याचिका उच्च न्यायालयाने मंजूर केली - अपीलावर म्हटले*:* शिक्षेच्या अनुकूलतेचा प्रश्न तेव्हाच असू शकतो जेव्हा केंद्र सरकारला खात्री होईल की मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा भारतीय कायद्यातील तरतुदींशी विसंगत अशी - भारतीय कायद्याशी विसंगत मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने

ठोठावलेल्या शिक्षेच्या अंमलबजावणीच्या संदर्भातील आहे भारत – अशा अपवादात्मक परिस्थितीतच मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा त्याच गुन्ह्यासाठी देण्यात येणाऱ्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी सुसंगत असल्या बाबत केंद्र सरकार अनुकूल आहे - शिवाय, कलम १३ (६) मधील भारतीय कायद्याचा संदर्भ अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित अधिनियम, १९९४ कायद्यातील एका विशिष्ट कलमापुरता मर्यादित नाही - अगदी अशा प्रकरणांमध्ये जेथे अनुकूलनाचा विचार केंद्र सरकारने केला आहे, तेथे भारतात अशाच गुन्ह्यात तरतूद करण्यात आलेल्या तुरुंगवासाच्या नेमक्या कोणत्या स्वरूपात व कालावधीत शिक्षेचा अवलंब नमूद करणे आवश्यक नाही - सध्याच्या प्रकरणात मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा भारतात बंधनकारक आहे - केंद्र सरकारचा आदेश कायम करण्यात येत आहे.

कैदी प्रत्यावर्तन अधिनियम, २००३ - कलम १२, १३ (६) - व्याख्या: कलम १२ मध्ये हे स्पष्ट केले आहे की ज्या करार असलेल्या देशात / राज्यात तो तुरुंगवासाची शिक्षा भोगत आहे त्या राज्यातून / देशातुन भारताचा नागरिक असलेल्या कैद्याची बदली केंद्र सरकार द्वारे स्वीकारली जाऊ शकते, अशा काही अटींच्या अधीन राहून जी भारत आणि करार झालेले देश / राज्य यांच्यात सहमत होऊ शकते - कलम १३ (६) अधिकार देते करार करणाऱ्या देशात / राज्यात (मॉरिशस) सुनावलेली तुरुंगवासाची शिक्षा भारतीय कायद्याशी विसंगत असेल तर भारत सरकारने अशाच भारतात घडलेल्या गुन्ह्यासाठी तरतूद केलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी सुसंगत अशी शिक्षा स्वीकारावी जरी भारतीय कायद्यातील तरतुदींशी विसंगत असलेली करार करणाऱ्या देशात / राज्यात (मॉरिशस) यांनी सुनावलेली तुरूंगवासाी शिक्षा असली तरीही.

कैदी प्रत्यावर्तन अधिनियम, २००३ – कलम १२ (२) - व्याप्ती - चर्चा.

कैदी प्रत्यावर्तन अधिनियम, २००३ – कलम १२ कलम १३ अनुषंगाने - विहित तत्त्वे निर्धारित केली.

अपील मंजूर करत या न्यायालयाने असे अधिनिर्णित केले कि –

१.१ २४.१०.२००५ रोजी भारत सरकार आणि मॉरिशस सरकार यांच्यात कैद्यांच्या हस्तांतरणाबाबत करार झाला. या कराराच्या कलम ८ मध्ये शिक्षेची सातत्याने अंमलबजावणी करण्याच्या अटींचा उल्लेख आहे. कैदी प्रत्यावर्तन अधिनियम, २००३ – उद्देश – म्हणजे दोषींना त्यांच्या देशात परत पाठविण्याची संधी प्रदान करणे जेणेकरून ते त्यांच्या कुटुंबियांच्या जवळ जाऊ शकतील आणि त्यांना पुनर्वसनाच्या चांगल्या संधी मिळतील. २००३ च्या कायद्याचे एक ठळक वैशिष्ट्य म्हणजे परत पाठविलेल्या कैद्याच्या शिक्षेची अंमलबजावणी प्राप्त करणाऱ्या राज्याच्या कायद्याद्वारे शासित केले जाणे आवश्यक आहे, परंतु असे करताना, कैदी प्राप्त करणारे राज्य कैदी हस्तांतरित राज्याने निर्धारित केल्यानुसार शिक्षेच्या कायदेशीर स्वरूप आणि कालावधीने बांधील आहे. या उद्दिष्टानुसार व वैशिष्ट्यानुसार काम करताना २००३ च्या कायद्याच्या कलम १२ मध्ये हे स्पष्ट करण्यात आले आहे की, ज्या करार असलेल्या देशात / राज्यात तो तुरुंगवासाची शिक्षा भोगत आहे, त्या राज्यातून भारताचा नागरिक असलेल्या कैद्याची बदली भारत आणि करार असलेल्या देश / राज्य यांच्यात मान्य होऊ शकणाऱ्या काही अटींच्या अधीन राहून केंद्र सरकार स्वीकारू शकते. पसंतीच्या प्रतिनिधित्वावर / अशा हस्तांतरणाबाबत शासनाकडून निर्णय घेण्यात येइल. त्यामुळे कैद्यांच्या हस्तांतरणासंदर्भात भारत प्रजासत्ताक आणि मॉरिशस प्रजासत्ताक यांच्यात झालेल्या कराराच्या अधीन राहून हस्तांतरण केले जाईल. या कराराच्या अनुच्छेद ८ मध्ये स्पष्टपणे म्हटले आहे की, शिक्षेची अंमलबजावणी सुरू ठेवताना, भारत हस्तांतरित राज्याद्वारे निश्चित केलेल्या शिक्षेचे कायदेशीर स्वरूप आणि कालावधीशी बांधील असेल. कराराच्या कलम ८ (२) मध्ये अशी तरतूद आहे की हस्तांतरित राज्याने (मॉरिशस) ठोठावलेली शिक्षा भारतातील कायद्याशी त्याच्या स्वरूपाने किंवा कालावधीने किंवा दोन्हीने विसंगत असेल तर या प्रकरणात ती शिक्षा प्राप्त करणार् या राज्याद्वारे म्हणजेच भारताद्वारे स्वीकारली जाऊ शकते. हे अनुकूलन भारतीय कायद्याने विहित केलेल्या शिक्षेच्या कालावधी किंवा स्वरूपाच्या संदर्भात असेल. तथापि, अनुच्छेद ८ (२) पुढे स्पष्ट करते की जरी शिक्षा

प्राप्त करणार् या राज्याने (भारत) स्वीकारली असली तरीही, शिक्षेचे स्वरूप आणि कालावधी, शक्य तितक्या हस्तांतरित राज्याने (मॉरिशस) लादलेल्या शिक्षेशी सुसंगत असेल. जर करारबद्ध राज्यात (मॉरिशस) दिलेली तुरुंगवासाची शिक्षा भारतीय कायद्याशी विसंगत असेल २००३ च्या कायद्याचे कलम १३ (६) कलम १३ (६) भारत सरकारला तो गुन्हा भारतात घडला असेल तर तत्सम गुन्ह्यासाठी देण्यात आलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी सुसंगत अशी शिक्षा स्वीकारण्याचा अधिकार देतो, अनुकूलनाची तरतूदही आढळते. २००३ च्या कायद्याच्या कलम १२ (२) नुसार कलम १२ (१) अन्वये एखाद्या कैद्याची बदली स्वीकारण्याचा निर्णय सरकारने घेतल्यास कलम १३ (४) मधील तरतुदींनुसार कैद्याला ताब्यात घेण्याचे वॉरंट जारी करण्याचा अधिकार सरकारला आहे. कायद्याच्या कलम १३ (४) (सी) मध्ये हे स्पष्ट केले आहे की वॉरंटमध्ये अटींनुसार कैद्याच्या तुरुंगवासाचे स्वरूप आणि कालावधी नमूद केला जाईल आणि कलम १२ (१) मध्ये नमूद केलेल्या अटी आणि अशा कैद्याला भारतात तुरुंगवासाची शिक्षा वॉरंटमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे असेल. [परिच्छेद ३, ११-१३] [६८६-डी; ६९०-ए-एच; ६९१-ए]

१.२ मॉरिशस सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा या बाबतीत भारतावर बंधनकारक आहे. अटकेचे वॉरंट जारी करण्यात आले होते ज्यामध्ये प्रतिवादीला २६ वर्षांची शिक्षा भोगावी लागेल असे नमूद करण्यात आले होते. कलम १३ (४) नुसार शिक्षा २६ वर्षांची असेल. मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा भारतीय कायद्यातील तरतुदींशी विसंगत आहे, याची केंद्र सरकारला खात्री पटली तरच शिक्षेच्या रूपांतराचा प्रश्न निर्माण होऊ शकतो. कलम १३ (६) मधील भारतीय कायद्याचा संदर्भ अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ कायद्यातील एका विशिष्ट कलमापुरता मर्यादित नाही. भारतीय कायद्यातील तरतुदींशी विसंगती शिक्षेच्या अंमलबजावणीच्या संदर्भात आहे. भारताच्या मूलभूत कायद्यांच्या विरोधात आहे. अशा अपवादात्मक परिस्थितीतच मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली

शिक्षा अशाच गुन्ह्यासाठी देण्यात आलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी सुसंगत असल्याचे ठरविले केंद्र सरकारला खुले आहे. अगदी अशा प्रकरणांमध्ये जिथे अनुकूलनाचा विचार केंद्र सरकार कडून केला जात आहे, भारतात अशाच गुन्ह्यात तरतूद केलेल्या तुरुंगवासाच्या नेमक्या स्वरूपात आणि कालावधीत शिक्षेचा अवलंब करावा लागत नाही. या परिस्थितीतही शिक्षेचे स्वरूप आणि कालावधी नुसार ही मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा शक्य तितक्या भारतीय कायद्यातील तरतुदींशी सुसंगत असल्याची खात्री केंद्र सरकारला करावी लागेल. मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने लागू केले. मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने प्रतिवादीला ठोठावलेली शिक्षा आणि भारतातही असाच गुन्हा घडला असता तर प्रतिवादीला ठोठावलेली शिक्षा यात विसंगती आहे या कारणास्तव उच्च न्यायालयाने रिट याचिका मंजूर केली. असे करताना २००३ च्या कायद्याचे उद्दिष्ट व कारणे, २००३ च्या कायद्यातील कलम १२ व १३ ची व्याप्ती आणि भारत प्रजासत्ताक व मॉरिशस प्रजासत्ताक यांच्यात झालेल्या कैद्यांच्या हस्तांतरणाच्या कराराची तपासणी करण्यात उच्च न्यायालय अपयशी ठरले. कलमानुसार शिक्षेचे २६ वर्षांवरून १० वर्षांपर्यंत रूपांतर केंद्रीय सरकारने नाकारले कारण अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्थां संबंधित कायदा, १९९४ या कायद्यातील २१ (ब) अनुसार ही शिक्षा १६ वर्षांनी कमी केली जाईल, जी २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ (६) आणि कराराच्या कलम ८ शी सुसंगत नसेल. शिक्षा कमी करण्याची विनंती फेटाळण्याची केंद्र सरकारने नोंदवलेली कारणे २००३ च्या कायद्यातील तरतुदी आणि भारत आणि मॉरिशस यांच्यात झालेल्या करारानुसार आहेत. [**परिच्छेद १५-१८**] [**६९२-बी-एच; ६९३-ए-बी**]

फौजदारी अपील अधिकारक्षेत्र: फौजदारी अपील क्रमांक ७१/२०२२

फौजदारी रिट याचिका क्रमांक ३९७५/२०१८ मधील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक ०२.०५.२०१९ च्या निर्णय व आदेशावरून.

माधवी दीवान, एएसजी सुहाशिनी सेन, सत्या लिप्सू रे, श्रद्धा देशमुख, निधी खन्ना, अरविंद कुमार शर्मा, अपीलकर्त्याचे विधिज्ञ

ए.एम.डार, वरिष्ठ विधिज्ञ, दानिश माजिद दार, भट शफी, मुजफ्फर यासिनशाह पटेल, समीरा ए. आर. शेख, श्रद्धा सुमन चंदेल, अभय आनंद जेना, राहुल चिटणीस, सचिन पाटील, आदित्य ए. पांडे, जिओ जोसेफ, प्रतिवादीचे विधिज्ञ.

न्यायमूर्ती एल. नागेश्वर राव यांच्या न्यायालयाने खालील निर्णय पारित केला

अनुमती देण्यात आली.

१. प्रतिवादीला मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने दोषी ठरवले आणि त्याला मॉरिशसमध्ये १५२.८ ग्रॅम हेरॉईन बाळगल्याप्रकरणी धोकादायक औषध कायद्याच्या कलम ३० (१) (फ) (२), ४७ (२) आणि ५ (२) अन्वये २६ वर्षांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा सुनावण्यात आली. कैदी प्रत्यार्पण कायदा, २००३ (त्यानंतर '२००३ चा कायदा') नुसार त्याची ०४.०३.२०१६ रोजी भारतात रवानगी करण्यात आली. त्यांनी २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ (६) अन्वये प्राधान्याने निवेदन दाखल केले आणि अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ च्या कलम २१ (बी) नुसार शिक्षा १० वर्षांपर्यंत कमी करण्याची विनंती केली (त्यानंतर 'अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ ॲक्ट'). याच निवेदनात त्याने मॉरिशसमध्ये भोगलेली शिक्षा त्याच्या सुटकेच्या तारखेच्या पुनरावलोकनासाठी विचारात घेण्यात यावी, अशी विनंतीही केली आहे., भारत सरकारच्या गृह मंत्रालयाने ०३.१२.२०१८ च्या आदेशाद्वारे प्रतिवादीला सूचित केले की त्याने कोठडीत घालवलेला कालावधी २६ वर्षांच्या शिक्षेतून वजा केला जाईल. मात्र, त्याच दिवशी आणखी एक आदेश देऊन शिक्षा २६ वर्षांवरून १० वर्षे पर्यंत कमी करण्याची त्यांची विनंती फेटाळून लावली. शिक्षेत कपात करण्याचे निवेदन फेटाळण्याच्या आदेशाला

प्रतिवादीने मुंबई उच्च न्यायालयात रिट याचिकेत आव्हान दिले होते, जे ०२.०५.२०१९ च्या निकालाने मान्य केले. त्यामुळे व्यथित होऊन हे अपिल प्राधान्याने दाखल केले आहे.

२. परदेशी कैद्यांना नजरकैदेत ठेवणे हा भारत सरकार संबंधित तसेच परदेशी सरकारांसाठी चिंतेचा विषय होता ज्यासाठी कैदी प्रत्यार्पण कायदा, २००३ द्विपक्षीय करारांच्या संबंधाने लागू करण्यात आला ज्यामुळे केंद्र सरकारला परदेशी दोषी व्यक्तींना त्यांच्या देशात हस्तांतरित करणे शक्य झाले व उलटपक्षी २००३ च्या कायद्याचे एक उद्दिष्ट म्हणजे परदेशी दोषी नागरिकांचे त्यांच्या संबंधित राष्ट्रांकडे हस्तांतरण करणे जे मानवी पैलूची जास्तीत जास्त काळजी घेण्यासाठी त्यांच्या कुटुंबियांजवळ असतील आणि त्यांना सामाजिक पुनर्वसनाची चांगली संधी असेल. या कायद्याचे एक ठळक वैशिष्ट्य़ म्हणजे शिक्षेची अंमलबजावणी प्राप्त करणाऱ्या राज्याच्या कायद्याद्वारे नियंत्रित केली जाईल. तथापि हस्तांतरित राज्याने ठरविल्याप्रमाणे शिक्षेचे स्वरूप आणि कालावधी यासाठी प्राप्त करणारे राज्य कायद्याने बांधील असेल. २००३ च्या कायद्यातील कलम १२ व १३ जे या खटल्याच्या निकालासाठी संबंधित आहेत, ते खालीलप्रमाणे आहेत.

१२. भारतात हस्तांतरित करा. —

१) असा एक कैदी, जो भारताचा नागरिक आहे व, एका करार असलेल्या देशात / राज्यात तुरुंगवासाची शिक्षा भोगत आहे.ज्यामध्ये तो भारत आणि त्या राज्यादरम्यान मान्य होऊ शकतील अशा अटी आणि शर्तींच्या अधीन राहून केंद्र सरकार हस्तांतरण स्वीकारू शकते.

२) जर केंद्र सरकारने उपकलम (१) अन्वये बदलीची विनंती मान्य केली, तर सध्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी कलम १३ मधील तरतुदींनुसार कैद्याला विहित स्वरूपात कारागृहात ठेवण्याचे आज्ञापत्र विहित नमुन्यात जारी करता येईल.

१३. भारतात बदली मिळण्यासाठी तुरुंगनिश्चिती आणि आज्ञापत्र जारी करणे. —

१) केंद्र सरकार, राज्य सरकारशी सल्लामसलत करून, अशा राज्य सरकारच्या कार्यक्षेत्रात असलेले कारागृह निश्चित करेल जेथे कलम १२ च्या उपकलम (२) अन्वये ज्या कैद्याच्या संदर्भात आज्ञापत्र जारी करण्यात आले आहे, त्याला ठेवण्यात येईल आणि जो अधिकारी त्याला घेईल आणि त्याला ताब्यातील कारागृहातील कोठडीत ठेवेल.

२) कलम १२ च्या उपकलम (२) अन्वये आज्ञापत्र जारी करणे आणि उपकलम (१) मध्ये नमूद केलेल्या अधिकाऱ्याला ज्या कैद्याच्या संदर्भात आज्ञापत्र जारी केले आहे त्याला ताब्यात घेण्याचे आणि ताब्यातील कारागृहातील कोठडीत ठेवण्याचे निर्देश देणे यासाठी केंद्र सरकार त्या सरकारच्या सहसचिव दर्जाच्या खाली नसलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला अधिकार देईल.

३. कलम १२ च्या उपकलम (२) अन्वये जारी करण्यात आलेल्या आज्ञापत्र मध्ये दिलेल्या निर्देशानुसार त्याला देण्यात आलेल्या कोणत्याही कैद्याला ताब्यात घेणे व ताब्यात ठेवणे व अशा कैद्याला उपकलम (१) अन्वये निश्चित केलेल्या कोणत्याही कारागृहात पाठविणे व अशा कोठडीतून कैदी पळून गेल्यास त्याला ताब्यात घेणे व ताब्यात घेणे हे उपकलम (१) मध्ये नमूद केलेल्या अधिकाऱ्यास कायदेशीर असेल जर तुरूंगातील कैद्याने ताब्यातील कोठडीतून पळून जाण्याचा प्रयत्न केल्यास कैद्याला कोणत्याही व्यक्तीकडून आज्ञापत्र शिवाय अटक केली जाऊ शकते जो विनाकारण विलंब न करता अशा कैद्याला जवळच्या पोलिस ठाण्याच्या प्रभारी अधिकाऱ्याकडे देईल आणि अशा प्रकारे अटक

केलेला कैदी भारतीय दंड संहितेच्या कलम २२४ (१८६० चा ४५) अन्वये गुन्हा करण्यास जबाबदार असेल आणि त्या आज्ञापत्र नुसार कारवाई करण्यास देखील जबाबदार असेल.

४. कलम १२ च्या उपकलम (२) अन्वये आज्ञापत्रची तरतूद करण्यात येईल:-

अ) करार झालेल्या राज्यातून किंवा भारताबाहेरील ठिकाणाहून कैद्याला भारतात आणणे;

ब), ज्यावर आज्ञापत्र मधील तरतुदींचा परिणाम होऊ शकतो अशा कैद्याला भारताच्या कोणत्याही भागात घेऊन जाणे;

क) कलम १२ च्या उपकलम (१) मध्ये नमूद केलेल्या अटी व शर्तींनुसार कैद्याच्या तुरुंगवासाचे स्वरूप व कालावधी व अशा कैद्याला आज्ञापत्र मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे भारतात तुरुंगवास भोगणे; आणि

ड) विहित केलेली इतर कोणतीही बाबी.

५. सध्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले, तरी कलम १२ च्या उपकलम (२) अन्वये जारी केलेल्या आज्ञापत्र चे पालन करून कैद्याची शिक्षा भारतात अशी शिक्षा सुनावण्यास सक्षम असलेल्या न्यायालयाच्या शिक्षेनुसार तुरुंगवास समजला जाईल.

६. करारबद्ध राज्यात कैद्याविरुद्ध देण्यात आलेली तुरुंगवासाची शिक्षा भारतीय कायद्याशी त्याचे स्वरूप, कालावधी किंवा दोन्हीशी विसंगत असल्यास, केंद्र सरकार आदेशाद्वारे, अशा शिक्षेचे स्वरूप, कालावधी किंवा दोन्हीनुसार रूपांतरित करून घेऊ शकते, जसे की असाच गुन्हा भारतात झाला असता तर एखाद्या गुन्ह्यासाठी तरतूद केलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी सुसंगत असेल. परंतु अशा प्रकारे रूपांतरित केलेली शिक्षा, शक्य

तितक्या करार झालेल्या राज्याच्या निर्णयाने कैद्याला ठोठावलेल्या शिक्षेशी सुसंगत असेल आणि अशा रूपांतरित शिक्षेमुळे शिक्षेत, त्याच्या स्वरूपानुसार, कालावधीनुसार वाढ होणार नाही. " किंवा दोन्ही करार असलेल्या देशात / राज्यात राज्यात लादलेल्या शिक्षेशी संबंधित आहेत."

३. २४.१०.२००५ रोजी भारत सरकार आणि मॉरिशस सरकार यांच्यात कैदी हस्तांतरणाचा करार करण्यात आला. या कराराच्या कलम ८ मध्ये नमूद केल्या प्रमाणे शिक्षेच्या सातत्यपूर्ण अंमलबजावणीसाठी अटींचा उल्लेख आहे, जे खालीलप्रमाणे आहेत:

"अनुच्छेद ८

शिक्षेची सातत्याने अंमलबजावणी "

१. आणि हस्तांतरित राज्याने ठरविल्याप्रमाणे शिक्षेचा कायदेशीर स्वरूप व कालावधीसाठी प्राप्त करणारे राज्य बांधील असेल.

२. तथापि, जर शिक्षा त्याच्या स्वरूपानुसार किंवा कालावधीनुसार किंवा प्राप्त राज्याच्या कायद्याशी किंवा त्याच्या कायद्याशी विसंगत असेल किंवा त्या राज्याला ते आवश्यक असेल तर ते राज्य न्यायालयाद्वारे किंवा प्रशासकीय आदेशाने, शिक्षेला स्वतःच्या कायद्याने ठरवून दिलेल्या शिक्षेशी किंवा उपायाशी जुळवून घेइल ते त्याच्या स्वरूपानुसार आणि कालावधीनुसार, शिक्षा किंवा उपाय, शक्य तितक्या हस्तांतरित राज्याच्या निर्णयाने लादलेल्या शिक्षेशी सुसंगत असेल. तथापि, हस्तांतरित राज्याने ठोठावलेल्या शिक्षेचे स्वरूप किंवा कालावधी पाहता त्यात प्रतिवादींशी संबंधित वाढ होणार नाही.

४. प्रतिवादीला झालेली शिक्षा आणि त्याचे वरील दोषारोप पाहता त्याने भंगार धातूचा व्यवसाय करण्याच्या नावाखाली दोन वेळा मॉरिशसला प्रवास केला. तिसऱ्यांदा त्याच्याकडे १५२.८ ग्रॅम हेरॉईन आढळून आले आणि त्याला अटक करण्यात आली. सर्वोच्च न्यायालय मॉरिशसने प्रतिवादीने नमूद केलेली परिस्थिती व सौम्य शिक्षा देण्याची विनंती विचारात घेऊन प्रतिवादीला दोषी ठरवले आणि त्याला २६ वर्षांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा सुनावली. त्याच्या भारतात प्रत्यार्पणा विषयी केलेल्या विनंती सोबत ०९.१०.२०१५ रोजी, प्रतिवादीकडून हमीपत्र देण्यात आले होते की तो भारत आणि मॉरिशस दरम्यान झालेल्या शिक्षा भोगलेल्या कैद्यांच्या हस्तांतरणाच्या करार/ करारानुसार जारी केलेल्या शिक्षेच्या अटी आणि शर्तींचे पालन करेल. त्याप्रमाणे त्यानंतर ०४.०३.२०१६ रोजी त्याला भारतात परत पाठविण्यास मान्यता देण्यात आली आणि २४.१०.२०१६ रोजी रवानगीचे आज्ञापत्र जारी करण्यात आले. २००३ च्या कायद्यांतर्गत प्रतिवादीचे भारतात हस्तांतरण झाल्यानंतर, जे प्रतिवादीकडून जप्त केलेल्या हेरॉईनच्या प्रमाणात लागू असलेल्या अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ कायद्याच्या कलम २१ (बी) अंतर्गत विहित कमाल शिक्षा आहे त्यास अनुसरून प्रतिवादीने भारत सरकारच्या गृह मंत्रालयाकडे शिक्षा २६ वर्षांवरून १० वर्षांपर्यंत कमी करण्यासाठी निवेदन दिले. ०३.१२.२०१८ च्या आदेशाद्वारे शिक्षेची मुदत कमी करण्याची त्यांची विनंती फेटाळण्यात आली.

५. प्रतिवादीने दाखल केलेली रिट याचिका मंजूर करताना उच्च न्यायालयाचे मत होते की, जर हा गुन्हा भारतात झाला असता तर अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ कायद्याच्या कलम २१ (ब) मधील तरतुदीनुसार प्रतिवादीला जास्तीत जास्त १० वर्षांची शिक्षा झाली असती. प्रतिवादीने शिक्षा १० वर्षांनी कमी करण्याची केलेली विनंती मान्य न करण्याचे अधिकाऱ्यांनी दिलेले कारण न्यायोचित नसल्याचे आढळले. प्रतिवादीची विनंती फेटाळणे हे २००३ च्या कायद्याच्या कलम

१३ (६) चे उल्लंघन असल्याचे आढळले. अशा निष्कर्षांवर उच्च न्यायालयाने २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ नुसार प्रतिवादी शिक्षेच्या अनुकूलनाचा लाभ घेण्यास पात्र असल्याचे घोषित केले.या न्यायालयाने एसएलपीमध्ये २६.०८.२०१९ रोजी नोटीस बजावली आणि उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाला स्थगिती दिली.

६. याचिकाकर्त्याची बाजू मांडणाऱ्या भारताच्या विव्दान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल सुश्री माधवी दीवान यांनी २००३ च्या कायद्यातील उद्दिष्टे आणि कारणांच्या निवेदनाचा आधार घेत असे प्रतिपादन केले की प्राप्त करणारे राज्य हस्तांतरित राज्याने निश्चित केलेल्या शिक्षेच्या कायदेशीर स्वरूपाने आणि कालावधीने बांधील आहे. २००३ च्या कायद्याच्या कलम १२ नुसार भारत आणि अन्य करार असलेल्या देश / राज्य यांच्यात मान्य असलेल्या अटी व शर्तींच्या अधीन राहून केंद्र सरकार कैद्याची बदली स्वीकारू शकते , असेही त्या म्हणाल्या. २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ (६) नुसार जरी शिक्षेची अंमलबजावणी प्राप्त राज्याच्या कायद्याद्वारे नियंत्रित केली जाते त्याचे स्वरूप कालावधी किंवा दोन्ही बाबतीत तो भारतीय कायद्याशी विसंगत असेल तरी केंद्र सरकारला करार झालेल्या राज्यातील कैद्याविरुद्ध देण्यात आलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेचे रूपांतर करण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे. कलम १३ (६) नुसार, भारतात गुन्हा घडला असेल तर समान गुन्ह्यासाठी तरतूद केलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी हे शक्य तितके स्वीकारलेले अनुकूलन सुसंगत असावे. कलम १३ (६) मधील तरतुदीनुसार, करारबद्ध राज्याच्या निर्णयाद्वारे कैद्याला दिलेली शिक्षा झालेल्या शिक्षेशी सुसंगत असेल आणि अशा रूपांतरित शिक्षेमुळे करारग्रस्त राज्यात लादलेल्या शिक्षेशी संबंधित त्याचे स्वरूप, कालावधी किंवा दोन्हीद्वारे शिक्षेत वाढ होणार नाही. एएसजीने भारत सरकार आणि मॉरिशस सरकार यांच्यातील कराराच्या कलम ८ चा आधार घेत असा युक्तिवाद केला की भारत शिक्षेचे कायदेशीर स्वरूप आणि कालावधी हस्तांतरण करणाऱ्या राज्याने निश्चित केल्यानुसार बांधील आहे.

२००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ (६) मध्ये दिसणाऱ्या 'विसंगत' या शब्दाचा उच्च न्यायालयाने चुकीचा अर्थ लावला, असे त्या म्हणाल्या. विद्वान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांच्या मते, कलम १३ (६) अन्वये केंद्र सरकारला शिक्षा योग्यायोग्य ठरविण्याचे अधिकार आहेत . २००३ च्या कायद्याचा वापर तुरुंगवासाची शिक्षा झाल्यावरच करणे आवश्यक होते. कंत्राटदार राज्याने कैद्याविरुद्ध पारित केलेला निर्णय संपूर्णपणे भारतीय कायद्याशी विसंगत आहे. २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ (६) अन्वये केंद्र सरकारच्या विवेकाधिकाराचा वापर राष्ट्रांचा समूह आणि सामरिक भागीदारी लक्षात घेऊन विविध घटकांवर अवलंबून असतो,. शिक्षेत यांत्रिक कपात करणे मॉरिशसमधून भारतात परत येण्याच्या प्रतीक्षेत असलेल्या इतर कैद्यांच्या हितासाठी हानिकारक ठरेल. त्यांनी पुढे सांगितले की, भारतात परत येताना जारी करण्यात आलेल्या शिक्षेच्या आदेशाचे पालन करू, असे प्रतिज्ञापत्र सादर केल्यानंतर प्रतिवादी शिक्षेत कपात करण्याची मागणी करू शकत नाही, असेही त्यांनी स्पष्ट केले. अपीलकर्त्याचा युक्तिवाद असा आहे की प्रतिवादीची शिक्षा कमी न करण्याचा निर्णय परराष्ट्र धोरणाद्वारे प्रेरित आहे जो असू नये ज्यात न्यायालयीन पुनरावलोकनाद्वारे हलका हस्तक्षेप केला जाऊ शकत नाही. अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांनी भारत आणि मॉरिशस यांच्यातील मजबूत द्विपक्षीय संबंधांचा उल्लेख केला, ज्यावर मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने अंमली पदार्थांच्या तस्करी प्रकरणी ठोठावलेल्या शिक्षेत हस्तक्षेप केल्यामुळे प्रतिकूल परिणाम होऊ शकतो, जो सध्या मॉरिशसमधील एक गंभीर मुद्दा आहे.

०७. प्रतिवादीची बाजू मांडणारे विद्वान वरिष्ठ वकील श्री. ए. एम. डार यांनी उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाचे समर्थन केले आणि युक्तिवाद केला की प्रतिवादीने शिक्षा कमी करण्यासाठी प्राधान्य दिलेले प्रतिनिधित्व फेटाळण्याचे कोणतेही कारण सरकारने दिलेले नाही. भारत सरकारने ज्यांचे भारतात प्रत्यार्पण करण्यात आले आहे अशा इतर व्यक्तींच्या बाबतीत शिक्षा कमी केल्यामुळे प्रतिवादीशी भेदभाव केला जात

असल्याचे त्यांनी नमूद केले. मुंबई उच्च न्यायालयाच्या एका निर्णयाचा ही त्यांनी उल्लेख केला, ज्याद्वारे याचिकाकर्त्याची शिक्षा ३० वर्षांवरून २० वर्षांपर्यंत कमी करण्यात आली. सुनावणीदरम्यान आम्हाला सांगण्यात आले की, हा निकाल या न्यायालयात प्रलंबित असलेल्या विशेष अनुमती याचिकेचा विषय आहे. मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा आणि अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ कायद्याच्या कलम २१ (ब) अन्वये अशाच गुन्ह्यासाठी ठोठावली जाणारी शिक्षा यात स्पष्ट विसंगती आहे, असेही ते म्हणाले. प्रतिवादीकडे हेरॉईनचे जे प्रमाण आढळले ते अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ कायद्यानुसार मध्यवर्ती प्रमाण आहे आणि दोषीला जास्तीत जास्त १० वर्षांची शिक्षा होऊ शकते. प्रतिवादीला यापूर्वीच १० वर्षे पूर्ण झाली असल्याने मॉरिशसमध्ये त्याने भोगलेली शिक्षा विचारात घेण्याचे सरकारने मान्य केले.

०८. आपला युक्तिवाद सिद्ध करण्यासाठी अपीलकर्त्याने "कॉमन वेल्थ ह्यूमन राइट्स इनिशिएटिव्ह", या नावाचे कागदपत्र न्याय पटलावर ठेवले – त्यांना मायदेशी आणणे - परदेशी तुरुंगातून भारतीय नागरिकांचे प्रत्यार्पण: एक अडथळा विश्लेषण, २०१७ नावाचे दस्तऐवज रेकॉर्डवर ठेवले. या दस्तऐवजात भारत सरकारच्या गृह मंत्रालयाने प्रत्यार्पण कायदा, २००३ अन्वये १०.०८.२०१५ रोजी जारी केलेल्या 'कैद्यांच्या प्रत्यार्पण अधिनियम, २००३ अंतर्गत शिक्षा झालेल्या व्यक्तींच्या हस्तांतरणाची मार्गदर्शक तत्त्वे' यांचा संदर्भ देण्यात आला आहे. मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार, अमली पदार्थांच्या तस्करीच्या आरोपाखाली दोषी ठरविण्यात आलेल्या कैद्याच्या शिक्षेचे रूपांतर झाल्यास नार्कोटिक्स कंट्रोल ब्युरोकडे (एनसीबी) प्रस्तावित प्रत्यार्पण आणि सुटकेनंतर अशाच प्रकारच्या कारवायांमध्ये सामील असलेल्या कैद्याच्या संभाव्यतेचे मूल्यांकन करण्यासाठी संदर्भ द्यावा लागेल. प्रत्यार्पणाची परवानगी देण्यापूर्वी कैद्याला भारतात एकूण किती शिक्षा भोगावी लागेल

याची माहिती द्यावी लागेल आणि कैद्याने लेखी संमती दिली तरच प्रत्यार्पणाची परवानगी दिली जाईल. प्रतिवादीने १९.१०.२०१५ रोजी यासंदर्भातील प्रतिज्ञापत्र दिले आहे यात वाद नाही.

०९. २००३ च्या कायद्यातील कलम १२ आणि १३ (६) आणि भारत आणि मॉरिशस यांच्यात झालेल्या शिक्षा भोगलेल्या कैद्यांच्या हस्तांतरणाच्या कराराच्या कलम ८ वरील विवेचनाशी संबंधित प्रश्न आमच्या विचारासाठी उपस्थित होतो.

१०. २००३ च्या कायद्याच्या प्रस्तावनेत सुरुवातीला खालीलप्रमाणे आहे :-

"काही कैद्यांना देशात किंवा भारतातून देशाबाहेरील ठिकाणी हस्तांतरित करणे आणि काही कैदी भारताबाहेरील देश किंवा ठिकाणाहून भारतात स्विकार करण्याची तरतूद करणारा कायदा."

११. २००३ च्या कायद्याचा हेतू हा आहे की दोषींना त्यांच्या देशात परत पाठविण्याची संधी उपलब्ध करून देणे जेणेकरून ते त्यांच्या कुटुंबियांच्या जवळ जाऊ शकतील आणि त्यांना पुनर्वसनाच्या चांगल्या संधी मिळतील. २००३ च्या कायद्याचे एक ठळक वैशिष्टय़ म्हणजे परत पाठविलेल्या कैद्याच्या शिक्षेची अंमलबजावणी प्राप्त करणार् या राज्याच्या कायद्याद्वारे चालविली जाणे आवश्यक आहे, परंतु असे करताना, प्राप्त करणारे राज्य कायदेशीर स्वरूपाने हस्तांतरित राज्याने ठरविल्याप्रमाणे शिक्षेचा कालावधी साठी बांधील आहे आणि. या उद्दिष्टानुसार व वैशिष्ट्यानुसार काम करताना २००३ च्या कायद्याच्या कलम १२ मध्ये हे स्पष्ट करण्यात आले आहे की, ज्या करार असलेल्या देशात / राज्यात राज्यात तो तुरुंगवासाची शिक्षा भोगत आहे, त्या राज्यातून भारताचा नागरिक असलेल्या कैद्याची बदली भारत आणि करार झालेले राज्य यांच्यात मान्य होऊ शकतील अशा काही अटीवर केंद्र सरकार स्वीकारू शकते . त्यामुळे बदलीसाठी प्राधान्य दिलेल्या निवेदनावर सरकारने जो निर्णय घ्यावा, तो कैद्यांच्या हस्तांतरणासंदर्भात भारत प्रजासत्ताक आणि मॉरिशस प्रजासत्ताक यांच्यात झालेल्या कराराच्या अधीन असेल. या कराराच्या कलम ८ मध्ये स्पष्टपणे म्हटले आहे की,

शिक्षेची अंमलबजावणी सुरू ठेवताना भारत हस्तांतरित राज्याने ठरविल्याप्रमाणे शिक्षेचे कायदेशीर स्वरूप आणि कालावधी नुसार बांधील आहे.

१२. कराराच्या अनुच्छेद ८ (२) मध्ये अशी तरतूद आहे की हस्तांतरित राज्याने (मॉरिशस) ठोठावलेली शिक्षा भारतातील कायद्याशी त्याच्या स्वरूपाने किंवा कालावधीने किंवा दोन्हीने विसंगत असेल तर त्या शिक्षेचे या प्रकरणात प्राप्त कर्त्या राज्याद्वारे, म्हणजेच भारताद्वारे रूपांतर केले जाऊ शकते. हे अनुकूलन भारतीय कायद्याने विहित केलेल्या शिक्षेच्या कालावधी किंवा स्वरूपाच्या संदर्भात असेल. तथापि, अनुच्छेद ८ (२) पुढे स्पष्ट करते की जरी शिक्षा प्राप्त करणाऱ्या राज्याने (भारत) स्वीकारली असली तरीही, शिक्षेचे स्वरूप आणि कालावधी, शक्य तितक्या हस्तांतरित राज्याने (मॉरिशस) लादलेल्या शिक्षेचे स्वरूप आणि कालावधी याच्याशी सुसंगत असेल. २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ (६) मध्येही अनुकूलनाची तरतूद आढळते. कलम १३ (६) जर करारग्रस्त राज्यात (मॉरिशस) देण्यात आलेली तुरुंगवासाची शिक्षा भारतीय कायद्याशी विसंगत असेल, तरी भारत सरकारला तो गुन्हा भारतात घडला असेल तर अशाच गुन्ह्यासाठी देण्यात आलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी सुसंगत अशी शिक्षा स्वीकारण्याचा अधिकार देतो.

१३. २००३ च्या कायद्याच्या कलम १२ (२) ची व्याप्ती तपासणे देखील समर्पक आहे. कायद्याच्या कलम १२ (१) अन्वये एखाद्या कैद्याची बदली स्वीकारण्याचा निर्णय सरकारने घेतल्यास कलम १३ (४) मधील तरतुदींनुसार कैद्याला ताब्यात घेण्याचे आज्ञापत्र जारी करण्याचे अधिकार हे कलम सरकारला देते. कलम १२ (१) मध्ये नमूद केलेल्या अटी व शर्तींनुसार कैद्याच्या तुरुंगवासाचे स्वरूप व कालावधी आज्ञापत्र मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे आज्ञापत्र नमूद करेल आणि अशा कैद्याचा भारतातील तुरुंगवास आज्ञापत्र मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे असेल, असे स्पष्ट केले आहे. २४.१०.२०१६ रोजी या प्रकरणात जारी करण्यात आलेल्या आज्ञापत्र मध्ये प्रतिवादीची शिक्षा २६ वर्षे असल्याचे नमूद करण्यात आले आहे.

१४. २००३ च्या कायद्यातील कलम १२ आणि १३ आणि करारातील अनुच्छेद ८ च्या एकत्रित वाचनावर खालील तत्त्वे काढता येतील :-

अ) एखाद्या कैद्याची करार असलेल्या देशात / राज्यात राज्यातून भारतात बदली करण्याची कोणतीही विनंती करारदार राज्य आणि भारत सरकार यांच्यातील करारात नमूद केलेल्या अटी आणि शर्तींच्या अधीन असेल.

ब) तुरुंगवासाचा कालावधी २००३ च्या कायद्याच्या कलम १२ (१) मध्ये नमूद केलेल्या अटी आणि शर्तींनुसार असेल, याचा अर्थ असा की कैद्याच्या हस्तांतरणाचा स्वीकार कैद्यांच्या हस्तांतरणासंदर्भात दोन्ही देशांमधील करारातील अटी आणि शर्तींच्या अधीन असेल. हे अधिक स्पष्ट करण्यासाठी, हस्तांतरित राज्याने ठोठावलेली शिक्षा प्राप्त करणाऱ्या राज्यावर म्हणजेच भारतावर बंधनकारक असेल.

क) दोषी ठरवून शिक्षा भोगलेल्या भारतीय कैद्याच्या हस्तांतरणाची विनंती मान्य झाल्यानंतर २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ मधील तरतुदींनुसार विहित नमुन्यात कैद्याला नजरकैदेत ठेवण्याचे आज्ञापत्र जारी केले जाईल.

ड) जारी करावयाच्या आज्ञापत्र मध्ये कायद्याच्या कलम १२ (१) मध्ये नमूद केलेल्या अटी व शर्तींनुसार, म्हणजेच दोन कंत्राटदार राज्यांमध्ये झालेल्या सहमतीनुसार तुरुंगवासाचे स्वरूप आणि कालावधी ची तरतूद करणे आवश्यक आहे.

इ) बदली झालेल्या कैद्याची शिक्षा आज्ञापत्र नुसार होईल.

ई) जर तो गुन्हा भारतात घडला असेल तर अशाच गुन्ह्यासाठी तरतूद केलेल्या शिक्षेशी रूपांतरित घेण्याचा अधिकार सरकारला आहे. हे अशा परिस्थितीतच केले जाऊ शकते जेव्हा तुरुंगवासाची शिक्षा त्याचे स्वरूप, कालावधी किंवा

फ) दोन्हीबाबतीत भारतीय कायद्याशी विसंगत आहे असे सरकारला खात्री वाटते.

जर सरकार अनुकूलनाच्या विनंतीवर विचार करीत असेल तर, रूपांतरित शिक्षा कराराने लादलेल्या शिक्षेशी शक्य तितके सुसंगत आहे की नाही याची खात्री करावी लागेल.

१५. त्यामुळे या प्रकरणात मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा भारताला बंधनकारक असल्याचे स्पष्ट झाले आहे. अटकेचे आज्ञापत्र जारी करण्यात आले होते ज्यामध्ये प्रतिवादीला २६ वर्षांची शिक्षा भोगावी लागेल असे नमूद करण्यात आले होते. कलम १३ (४) नुसार शिक्षा २६ वर्षे असेल. मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा भारतीय कायद्याशी विसंगत आहे, याची केंद्र सरकारला खात्री पटली तरच शिक्षेच्या अनुकूलतेचा प्रश्न निर्माण होऊ शकतो.

१६. कलम १३ (६) मधील भारतीय कायद्याचा संदर्भ अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा, १९९४ कायद्यातील एका विशिष्ट कलमापुरता मर्यादित नाही. मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेल्या शिक्षेची अंमलबजावणी भारताच्या मूलभूत कायद्यांच्या विरोधात असल्याचा संदर्भ भारतीय कायद्याशी विसंगती आहे अशी सरकारला खात्री वाटते. अशा अपवादात्मक परिस्थितीतच मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेली शिक्षा अशाच गुन्ह्यासाठी देण्यात आलेल्या तुरुंगवासाच्या शिक्षेशी सुसंगत असल्याचे केंद्र सरकारला खुले आहे. अगदी ज्या प्रकरणांमध्ये केंद्र सरकारने अनुकूलनाचा विचार केला जात आहे, त्या प्रकरणांमध्ये भारतातील अशाच गुन्ह्यात तरतूद केलेल्या तुरुंगवासाच्या स्वरूपात

आणि कालावधीत शिक्षा नेमकी असावी असे आवश्यक नाही. या परिस्थितीतही मॉरिशसच्या सर्वोच्च न्यायालयाने ठोठावलेल्या 'एफ' शिक्षेचे स्वरूप आणि कालावधी नुसार ही शिक्षा शक्य तितक्या भारतीय कायद्याशी सुसंगत असल्याची खात्री केंद्र सरकारला करावी लागणार आहे.

१७.सर्वोच्च न्यायालयाने प्रतिवादीला ठोठावलेली शिक्षा आणि भारतात असाच गुन्हा घडला असता तर प्रतिवादीला ठोठावण्यात आलेली शिक्षा यात विसंगती असल्याचे कारण देत उच्च न्यायालयाने रिट याचिका मंजूर केली. असे करताना २००३ च्या कायद्याचे उद्दिष्ट व कारणे, २००३ च्या कायद्यातील कलम १२ व १३ ची व्याप्ती आणि भारत प्रजासत्ताक व मॉरिशस प्रजासत्ताक यांच्यात झालेल्या कैद्यांच्या हस्तांतरणाच्या कराराची तपासणी करण्यात उच्च न्यायालय अपयशी ठरले.

१८.अंमली पदार्थ औषधे आणि मनावर परीणाम करणाऱ्या पदार्था संबंधित कायदा , १९९४ कायद्याच्या कलम २१ (ब) नुसार शिक्षेचे रूपांतर २६ वर्षांवरून १० वर्षांपर्यंत कमी करण्याचा निर्णय केंद्र सरकारने २००३ च्या कायद्याच्या कलम १३ (६) आणि कराराच्या कलम ८ शी सुसंगत नसलेल्या शिक्षेत १६ वर्षांची कपात होईल या कारणास्तव फेटाळून लावला होता. शिक्षेत कपात करण्याची विनंती फेटाळण्याची केंद्र सरकारने नोंदवलेली कारणे २००३ च्या कायद्यातील तरतुदी आणि करारानुसार आहेत. वर चर्चा केल्याप्रमाणे भारत आणि मॉरिशस यांच्यात करार झाला. आम्ही केंद्र सरकारचा आदेश कायम ठेवला आहे, वर दिलेल्या कारणांसाठी विद्वान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांनी केलेल्या इतर युक्तिवादांचा संदर्भ देण्याची आवश्यकता नाही.

१९. वरील कारणास्तव, अपील मंजूर करण्यात येत आहे.

दिव्या पांडे   अपील मंजूर

(सहकार्य : रूपांशी विरंग, एलसीआरए)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-